

Dimitrij
Rupel

O jabolku in osah

Če govorimo o kritiki nasploh, se glede njenega življenja »pod« socializmom kažejo določena protislovja. Po eni strani je socialistični družbeni red dedič marksistične kritične tradicije — saj raste iz korenite kritike sistema, ki se ga dobro spominjamo, ali pa se z njim celo še srečujemo na tak ali drugačen način. Po drugi strani dobro vemo, kako so v mnogih krajih in časih socializma zatirali kritiko, kar so v glavnem utemeljevali s prepričanjem, da se z zmago nad kapitalizmom podre poslednja človeška ovira, in da potlej leži eno samo belo polje sreče, neskončnih možnosti, enotnosti biti in mišljenja itn. Nima smisla tu ponavljati znanih tez in izkušenj ždanovizma, socrealizma itn. Omenim naj le dejstvo, da se »teoriji« o koncu kritike ni izognil niti Georg Lukács, saj je sodil, da s socializmom usahne potreba po kritičnem realizmu, po »zunanjem« pogledu na resničnost itn. Ta podatek navajam iz povsem »praktičnih« razlogov: ker se zadeva tiče leposlovja, in ker so se na Slovenskem v zadnjem času pojavili glasovi, ki terjajo izkoreninjenje kritike. Eden takšnih primerov je nedvomno tudi usoda drugega dela slovenske televizijske nadaljevanke *Poti in stranpoti*, ki so ga, sodeč po izjavi »kompetentnih tovarišev«, napisali in uprizorili na osnovi *poprejšnje kritike* vseh mogočih prizadetih ustanov in ljudi, kar pomeni, da je iz posameznega ustvarjalnega akta (ki mu navadno pripisujemo kritični naboj) nastal *kolektivni manifest slovenskega ljudstva*. Takšen pojav ni nič drugega kot eliminacija kritike oz. njena pokonzumacija najbanalneje vrste. Toliko glede kritike nasploh! Bog živi kritiko!

Nekoliko v zvezi z zgoraj zapisanim pa tudi s spodaj sledečim je izjava, da nam je kritika potrebna, da je manjka, da bodimo kritični . . . ki je ne izpusti skoraj nobeden vsaj nekoliko priseben družbenopolitični ali kulturnopolitični govorec ali pisec našega časa. Dejstvo je, da si kritike v resnici nihče ne želi. Vsi želijo, da bi o njih lepo mislil. Torej je v praksi, ki se nanjo nanaša gornja »izjava«, kritika postala »lepa misel«. Govorjenje o kritiki je ritualno — celo pri nekaterih naših najbolj »kritičnih« govornikih in piscih. Kritika je zašla na tako zavita pota, da je za svoje potrebe uporabila najbolj zanikrne in obskurne »lepe misli«. Človek prebere pol stavka, že misli, da gre za ostro kritiko, nato v drugi polovici stavka uvidi, da gre v bistvu za »lepo misel«. Tako nas že nekaj let vodijo za nos različne avantgardne, radikalne, superkritične, levokritične, novokritične in novoleve »kritike«, ki pa v bistvu o vsem na tem ljubem svetu samo lepo mislijo. Lepomišljenje ni nujno zavestna lopovščina — čeprav je večinoma tako — zato najdemo med takšnimi kritiki tudi dobronamerne in poštene ljudi. Res se zgodi, da človek s kakšno takšnole kritiko kritiziranemu predmetu/objektu naredi uslugo, pa še sam ne ve, kako in kdaj. To povem iz lastne izkušnje. Sploh velja pravilo, da učinki kritike niso vselej premosorazmerni z njeno »srčnostjo«. Menda ni potrebno še posebej dodajati, da so merilo kritičnosti prej ko slej še kon-

kretno družbene okoliščine, »gostota kritike na enoto kritiziranega območja itn.

In zdaj k literarni kritiki. Nikakor ne morem razumeti pritožb Javorška, Kavčiča, Kranjca, Krefta, Menarta, Miheliča, Snoja, Torkarja in Zajca, ki vsi poročajo o nekakšnih neljubih izkušnjah s kritiko. Takšne avtorske pritožbe so zame neustrezne, saj so potem, ko so kritiki svoje delo opravili, na vrsti spet leposlovna dejanja. Pisatelji imajo besedo, ko pišejo svoje knjige. Pisateljeva »kritika« je del njegovega pisateljskega izdelka, in je takšno dvojno pojavljanje (izdelek in nato še obramba izdelka) navadno izkoriščanje potrpežljivosti publike. Sam še nikoli nisem branil nobenega svojega literarnega izdelka in ga tudi nimam namena braniti. Kritike pišem o drugih delih. Na krivice sveta poskušam odgovarjati implicitno, z delom, ne z očitki.

Dane Zajc je stvar, o kateri hočem tu razpravljati, imenoval najbolj radikalno, zato naj mi bo njegove besede dovoljeno navesti:

»Besede ocenjevalcev, zgodovinarjev in kritikov so kot ose, ki se prilepijo na jabolko in ga preluknjajo. Ga skrijejo očem, ga naredijo neužitnega, ga skisajo, ga segnijo ...« (D. Zajc v B. Hofman, Pogovori s slovenskimi pisatelji).

Bojim se, da se je Dane Zajc s to izjavo zapletel v protislovje. Po eni strani izjava (o škodljivosti, tako rekoč *parazitizmu* kritike) prča o tem, kako Zajcu manjka kritične vzgoje, kako je kritika pomanjkljiva in morebiti tudi slaba, da je lahko spodbudila takšno reakcijo. Če pa je res, da Zajcu kritike manjka in da je kritika slab(otn)a, ne vem, od kod takšno ogorčenje. Po drugi strani vsa Zajčeva dejavnost dokazuje, da se niti malo ne ozira na kritiko, in da ni strahu, da bi bilo sadno bogastvo (jabolko) kakorkoli prizadeto. Če pa pogledamo še nekoliko globlje, vidimo, da spet ni res, da bi bila npr. Zajčeva poezija povsem neinformirana (s strani kritike). Oglejmo si (za našo razpravo prav posrečen) tekst Northropa Fryea:

»Predmet literarne kritike je umetnost, in očitno je tudi kritika neke vrste umetnost. To zveni, kot da je kritika nekakšna parazitska oblika literarnega izražanja, neka umetnost, ki je utemeljena s predhodno-obstoječo umetnostjo, nekakšna imitacija ustvarjalne moči iz druge roke. Po tej teoriji so kritiki intelektualci, ki imajo okus za umetnost, ki pa jim manjka sile, da bi jo proizvajali, in denarja, da bi bili njeni varuhi; in na ta način tedaj oblikujejo nekakšen sloj kulturnih posrednikov, ki razdeljujejo kulturo družbi, tako da imajo sami dobiček, medtem ko izkoriščajo umetnike in povečujejo pritisk na njihovo občinstvo. Koncept kritika kot parazita ali neuspešnega umetnika je še vedno zelo popularen, posebno med umetniki. Včasih ga še utrjuje dvomljiva analogija med ustvarjalnimi in razmnoževalnimi funkcijami, da torej slišimo sodbe o »impotenci« in »suhobi« kritikov, o njihovem sovraštvu do resnično ustvarjalnih ljudi in tako naprej. Zlata doba anti-

kritične kritike je bil zadnji del devetnajstega stoletja, toda nekaj njenih predsodkov se je obdržalo do danes.

Vendar je usoda umetnosti, ki skuša shajati brez kritike, poučna. Poskus, da bi se prebila do publike neposredno prek »popularne« umetnosti, predpostavlja, da je kritika umetna, okus javnosti pa naraven. Za tem je še nadaljnja predpostavka o naravnem okusu, ki ji sledimo nazaj — mimo Tolstoja — do romantičnih teorij o spontanosti ustvarjalnem »ljudstvu«. Te teorije so že doživele pravično sodbo; niso se kaj prida dobro obnesle sprčo dejstev literarne zgodovine in izkustva, in morda je čas, da se premaknemo od njih naprej...« (N. Frye, *Anatomy of Criticism*, Princeton, N. Jersey, 1957, str. 3—4).

S tem citatom se brez dvoma uvrščam med tiste kritike ali sploh avtorje, ki nasprotujejo stališčem, kakršna so Zajčeva. Že s tem, da poskušam najti mnenja še drugih ljudi, da se prepuščam kritični tradiciji in se vmeščam v neko »kulturo« razpravljanja o teh rečeh, zanikam Zajčevo domnevo, da je kritika odveč. Pri nas Slovencih se zadeve že tako ali tako hitro naostrijo in poenostavijo, še posebno pa se ostrijo in poenostavljajo v zadnjem času — ravno v tisto (romantično, staroveško...) smer, o kateri piše Frye. Mar ne poslušamo kar naprej glasov o tem, da »smo vsi umetniki«, da »je amaterska umetnost enakopravna s poklicno umetnostjo« itn. In zdaj se jim je pridružil še odlični pesnik Dane Zajc.

Vprašanje kritike je vprašanje kulturnega spomina. Kultura, ki ne bi imela kritike, bi kmalu zlezla vase, vse bolj bi postajala egocentrična in etnocentrična, dokler ne bi izumrla zaradi hude notranje bolezni. Kaj torej počne kritika? Primerja domače dosežke s tujimi, primerja dosežke dneva z dosežki leta in prejšnjih let, primerja dosežke umetnosti z dosežki znanosti in dosežki družbe, postavlja, skratka, posamezno umetniško ali, recimo, literarno delo v neki kontekst, ki to posamezno delo presega. Konec koncev kritika opravlja socialno delo najpreprostejše vrste: dela med seboj sooča, spravlja jih v pogovor in kontinuum, vmešča jih v družbene in zgodovinske odnose. Zajc — kot je za pesnika domala običajno — ne ve, kaj govori. Saj tega, kar govori, ne bi mogel govoriti, ko ne bi bral in občutil kritike. Saj ne bi mogel pisati pesmi in dram (dobrih pesmi in dobrih dram), ko ne bi primerjal, ko ne bi vedel in znal; kar vse mu je na ta ali oni način, neposredno ali posredno omogočila literarna zgodovina, literarna kritika, kulturna publicistika... kar vse tako ogorčeno napada. Dane Zajc, naj mi ne zameri, če si ga jemljem za osrednji predmet tega razmišljanja, je družbeno bitje, pa če stokrat pravi, da je otrok narave. V njegovih pesnitvah in dramah bomo našli odmeve in sestavine eksistencializma, družbene kritike, refleksije povojne graditve, pamflete in manifeste pesniških skupin od Revije 57 prek Perspektiv do Problemov. Brez literarne kritike Daneta Zajca sploh ne bi bilo. Kakšna črna nehvaležnost!

S tem je zame razprava o sovraštvu med pesniki in kritiki ad acta. Vendar se tu pogovor o kritiki šele začne. O strokovnih problemih kritike pa bi morali razpravljati brez hipoteke, ki jo je uredništvo Sodobnosti naložilo svojim sodelavcem v tej anketi. Obljubljam tedaj, da bom o teh problemih pisal posebej, v posebni razpravi.